

**Наставно-научном већу
Филозофског факултета у Београду**

Одлуком Наставно-научног већа Филозофског факултета у Београду изабрани смо у комисију за оцену докторске дисертације ***Комунистичка партија Југославије и албанско питање 1919–1946.*** коју је написао колега **Душан Бојковић**. Прочитавши је, слободни смо да поднесемо следећи

ИЗВЕШТАЈ

1. Основни подаци о кандидату и дисертацији

Душан Бојковић (1987) је основну школу и гимназију похађао у Великој Плани, а основне академске студије уписао 2006. године на Одељењу за историју Филозофског факултета Универзитета у Београду. Завршни рад са темом *Милован Ђилас о националном и државном питању Црне Горе* одбранио је јула 2011. године на Катедри за историју Југославије, пред комисијом која је високо вредновала његов истраживачки допринос и стручну зрелост. Академске студије другог степена – мастер, похађао је на истој катедри током школске 2011/2012. Тему мастер рада *КПЈ и национално питање 1935–1941.* одбранио је јула 2012. године. Као и дипломски, и овај је његов рад вреднован највишом оценом, уз закључак комисије да је колега Бојковић у стручном погледу остварио изузетан напредак. Током мастер студија био је добитник једнократне стипендије фонда „Десимир Тошић“ из Лондона, намењене помагању студената на специјалистичким студијама. Академске студије трећег степена уписао је децембра 2012. године. Као докторант учествовао је на научним скуповима и у циклусу предавања на научној трибини Института за новију историју Србије, на којој млади истраживачи представљају резултате својих истраживања. Осим тога, у научној периодици је објавио десетак радова, углавном посвећених историји Комунистичке партије Југославије и њеном односу према најзначајнијим проблемима југословенске државе, међу којима се истиче национално. О овим темама последњих година, па и деценија, није било много квалитетних научних радова. Штавише, пре би се могло рећи да су доминирали публицистички текстови, чија су тумачења била исполитизована и ненаучна. Насупрот томе, колега Бојковић је започео поновно ишчитавање већ коришћених историјских извора, потрагу за новим документима и критичко сагледавање постојеће историографије. Његове радове одликују озбиљност научног приступа и велика објективност, којој је

страна свака врста оптерећења, пре свега идеолошко-политичког. Ово наглашавамо отуд што смо дубоко уверени да историографија у Србији треба да се без икаквих пристрасности „врати“ темама из историје Комунистичке партије, чије су идеје, постепено формиране у међуратном периоду, доживеле почетак реализације током Другог светског рата, а потом и дефинитивно спровођење у живот наредних деценија.

Односу комуниста према националним проблемима припада и тема докторске дисертације колеге Бојковића *Комунистичка партија Југославије и албанско питање 1919–1946*. Настојећи да истраживачки сагледа и анализира како су настајали и уобличавани ставови револуционарне партије према положају Албанаца у југословенској држави и њиховом будућем статусу, он се одлучио за проучавање целог међуратног периода и ратних година. Овај хронолошки оквир усклађен је с преломним моментима у историји КПЈ, али и са већ уобичајеном периодизацијом историје југословенске државе. Доњу хронолошку границу (1919) из тог разлога чини година настанка Социјалистичке радничке партије Југославије (комуниста), а горњу (1946) време прокламовања првог Устава ФНРЈ, којим је довршена федерализација југословенске државе и одређен положај Народне Републике Србије у њеном саставу. Наведени хронолошки оквир прошириван је најпре због нужности разумевања доба које је претходило теми ове докторске дисертације, а у коме је умногоме одређен карактер српско-албанских односа. Ово је, међутим, чињено и за период након доношења Устава, с обзиром на потребу сагледавања његовог спровођења и става КПЈ према могућности уласка Албаније у састав југословенске федерације, чиме би положај Албанаца био радикално измењен и решен путем стварања посебне републике. Овом контексту припада и однос владајуће партије према албанским ратним злочинима, културној политици и аграрној реформи.

Како би на најбољи начин разумео проучавани проблем, колега Бојковић је обавио замашно архивско истраживање у више домаћих архивских установа, у којима је анализирао неколико десетина фондова: Архиву Југославије (25 фондова и збирки), Војном архиву (један фонд), Државном архиву Србије (три фонда), Дипломатском архиву Министарства спољних послова Републике Србије (један фонд) и Архиву манастира Високи Дечани (један фонд). Од превасходног значаја били су фондови Архива Југославије, особито фонд Комисије за међународне односе и везе, као и фонд Документи централних, покрајинских и нижих органа КПЈ и СКОЈ – збирка Србија, који садржи и копије већег броја документа партијског порекла похрањених у Архиву Косова и Метохије у Приштини, чиме је делимично надокнађен недостатак драгоцене докуменације обласне, односно покрајинске косовско-метохијске партијске организације, похрањене у установама ове

Покрајине. У анализираној архивској грађи доминирају документа настала током рада партијских конгреса и конференција, потом записници са седница Политбироа ЦК, извештаји и резолуције покрајинских, обласних, окружних и месних актива КПЈ. Сазнајном вредношћу издваја се и фонд Народноослободилачка војска Југославије, похрањен у Војном архиву у Београду, неопходан за разумевање односа војних власти и државно-партијског врха према албанском становништву у Југославији, учешћа Албанаца у рату 1941–1944, ставова руководства КПА према косовском питању и држања локалног становништва у Дреничкој побуни 1944–1945. године.

Осим необјављених архивских, колега Бојковић користио је разноврсне објављене историјске изворе, тематске збирке докумената и статистичке приказе (115 наслова), изворне текстове савременика и мемоарску литературу (82 наслова). Значајну изворну основу његове докторске дисертације чине штампа и периодика (20 наслова), нарочито она коју је објављивала КПЈ: „Пролетер“, „Класна борба“ и „Борба“, управо стога што на најбољи начин одражавају партијску идеологију и правце развоја званичних ставова о националном питању у заједничкој држави. У обиљу релевантне историографске литературе од више стотина наслова, пак, уочава се да су заступљени радови свих историчара који су се албанским питањем у Југославији бавили у различитим контекстима историје националних проблема, истражујући их у појединим периодима прошлости српске и југословенске државе.

2. Предмет и циљ дисертације

Друштвене и политичке промене на простору југословенске државе, настале као последица њеног распада, допринеле су отварању многих до тада неистраживаних или „забрањених“ тема из историје КПЈ (СКЈ), међу којима велико научно интересовање изазивају деловање антикомунистичких снага у Другом светском рату и репресивне мере југословенског режима 1944–1991. према политичким противницима. Приметан је, међутим, недостатак целовитијих истраживачких радова о многим непроученим проблемима у међуратном периоду, попут односа КПЈ према српском, албанском и косовско-метохијском питању, без обзира на то што је више историчара старијих и средњих генерација указивало на његову драматичну важност, а неколицина млађих то и потврђивала, бавећи се овим проблемима у раздобљу након Другог светског рата. Скрећући пажњу на постојање ове „белине“ у домаћој историографији и на изванредан значај националног питања за разумевање

прошлости Југославије, колега Бојковић је за предмет своје докторске дисертације одабрао однос КПЈ према албанском, српском и, у суштини, југословенском питању.

Најшире посматрано, основни циљ његовог истраживања садржан је у потреби проучавања националне политике КПЈ према албанском становништву унутар југословенске државе у периоду између 1919. и 1946. Пратећи њене главне токове, прокламоване званичним партијским политичким „курсом“, колега Бојковић настојао је да уочи преломне моменте у процесу развијања ставова југословенских комуниста према албанском питању. Имајући у виду да су комунисти старије генерације махом неговали политичко наслеђе предратних левичарских странака, запитао се у којој је мери политичка мисао представника Српске социјалдемократске партије била уклопљена у однос југословенских, пре свега србијанских комуниста према Старој Србији и Македонији. Истовремено, какав је био идеолошко-политички утицај социјалдемократских првака из јужних делова Аустроугарске на послератну политику КПЈ, а потом колико су ставовима југословенских комуниста према албанском питању допринели интереси Комунистичке интернационале и Совјетског Савеза. У потоњем случају реч је о изразито антијугословенској политици, у чијем се средишту налазило македонско питање.

С обзиром на дугу историју уобличавања става КПЈ према албанском питању, колега Бојковић се трудио да ближе одреди време и политичке прилике у којима је овај проблем почео заузимати важно место у политици југословенских комуниста. Циљ му је, такође, био да утврди шта се све у револуционарној перспективи југословенских комуниста подразумевало под паролом борбе за „национално ослобођење“ Албанаца, у којим је територијалним и политичким оквирима третирано ово питање, на који је начин предвиђено његово решавање, те у којој је мери било условљено свеукупном политиком КИ и КПЈ према југословенској држави и српском питању.

Друга група циљева ове докторске дисертације била је усмерена на анализу односа КПЈ према албанском питању у рату 1941–1945. године, који је комунистима пружио могућност да своје теоријске претпоставке, осмишљене у међуратном периоду, примене и провере у пракси. У овом контексту било је веома важно детаљније проучити стварање и деловање мешовитих, српско-албанских и македонско-албанских оружаних јединица НОВЈ, изградњу нових власти и формирање Народноослободилачких одбора, процесуирање албанских ратних злочинаца, спровођење аграрне реформе и колонизације, однос КПЈ и КПА, став албанског партијског руководства према будућем положају албанске мањине у Југославији.

Још један битан сегмент овог истраживања представљала је анализа националне политике КПЈ према српском народу и Србији. Када је реч о међуратном периоду, колега Бојковић га је сагледавао преко ставова партијског руководства о заједничкој држави, будући да су и комунисти српско питање изједначавали са југословенским. Мада је право албанског становништва на самоопредељење изван граница Обласног комитета (ОК) КПЈ за Косово и Метохију негирано, као један од циљева истраживања поставио је приказивање националне политике Партије у национално хетерогеним областима, у којима је доминирала испреплетеност албанског и словенског елемента, настојећи притом да наведене проблеме употпуни анализом односа комуниста према српском питању, без кога се не може разумети еволуција македонског и питања Црне Горе унутар КПЈ, нити питање положаја Србије, решаваног тек по завршетку рата.

Посебну групу циљева дисертације чинило је сагледавање наведених проблема у контексту српско-албанских односа у XIX и првој половини XX века, те политике југословенских власти према јужним крајевима државе. У складу са степеном очуваности страначких архива, анализиран је и однос истакнутих југословенских политичара према албанском и српском питању.

3. Основне хипотезе од којих се полазило у истраживању

Проучавајући историјске изворе и литературу, колега Душан Бојковић поставио је неколико важних хипотеза, које је истраживањем требало доказати или оспорити. Из њиховог пописа издвајамо неколико које су се чиниле посебно важним:

- Југословенски комунисти су у свом односу према Старој Србији и Македонији баштинили политичку мисао појединих српских социјалдемократа, а пре свих Димитрија Туцовића.
- Национална политика КПЈ је на идеолошком плану проистицала из начела Коминтерне, док је у пракси вођена у складу са интересима СССР на Балкану. Аутентична мисао старијих комуниста, посебно из редова предратне ССДП, повлачила се пред све снажнијим упливом КИ, процесом бољшевизације КПЈ током двадесетих година, те постепеном превагом млађих комуниста, стасавалих у „фракцијским борбама“, неоптерећених социјалдемократским наслеђем и оданих идеји „светске револуције“.
- КПЈ је српско питање сматрала превазиђеним и у потпуности решеним, будући да су децембра 1918. готово сви Срби окупљени у границама једне државе. Отуда се о њему није званично расправљало, мада потоњи

- идеолошко-политички сукоби међу партијским првацима показују да је проблем националних права српског народа опстао у редовима Партије.
- Комунисти су Србију посматрали у њеним границама из периода пре 1912. године, а србијанско руководство након двадесетих година није имало надлежност над партијским организацијама изван територије преткумановске Србије.
 - Почетком двадесетих година комунисти су јужне крајеве Старе Србије видели као део Албаније, упорно се залажући за „национално ослобођење“ Албанаца, иако без јасно дефинисаног исходишта те политике.
 - Проблем српско-албанских односа у оквирима југословенске државе комунисти су посматрали једино у контексту превласти српског грађанства и српског народа над албанским становништвом. КПЈ је српске колонисте у Старој Србији и Македонији сматрала носиоцима „великосрпске угњетачке политике“.
 - У међуратној партијској реторици идеја југословенства, посебно њена интегрална варијанта након 1929, изједначена је са „великосрпством“, док је југословенска држава представљена као „проширена Србија“.
 - Руководство КПЈ је косовско питање третирало искључиво као албанско, упркос јасно израженој свести о постојању српског и других националних елемената у тој области. Позиви КПЈ на борбу за „национално ослобођење Црногораца“ у Метохији и на Косову нису садржавали тезу о њиховом праву на самоопредељење.
 - Мада у међуратном и ратном периоду комунисти нису јасно говорили о постреволуционарном разграничењу међу „радничко-сељачким републикама“, спровођењем територијално-организационих промена у партијској структури на простору Старе Србије током тридесетих година наговештени су оквири будућих федералних јединица Србије, Црне Горе и Македоније.
 - Формирањем ОК КПЈ за Косово и Метохију 1937. назначене су границе унутар којих ће током и након спровођења социјалне револуције бити могуће разматрати албанско питање. Албанском становништву настањеном у компактним масама изван оквира овог обласног комитета (западни крајеви Македоније, Прешевска долина, југоисточни део Санџака, простор Црне Горе источно од линије Плав–Подгорица–Улцињ) КПЈ у пракси није признавала право на самоопредељење.
 - Успостављањем непосредне везе са ЦК КПЈ 1940. године Обласни комитет КПЈ за Косово и Метохију је издигнут на ранг покрајинског комитета.

- У званичној политици КПЈ током 1939–1945. проблем разграничења међу будућим републикама је, уз остала спорна питања, потиснут у циљу проширења револуционарне базе и окупљања готово свих антифашистичких покрета на југословенском простору.
- У току рата, поготово након 1943. године комунисти су настојали да формирањем национално хетерогених партизанских одреда подстакну сарадњу српског, македонског и албанског становништва у Старој Србији и Македонији.
- Остваривање права на самоопредељење је у перспективи КПЈ било директно условљено активним учешћем највећег дела одређеног народа у Народноослободилачној борби.
- У међуратном и ратном периоду национална политика КПЈ према Албанцима није изнедрила очекиване резултате, будући да је већина албанског становништва остала трајно неповерљива према мултинационалној политичкој организацији са југословенским одређењем.

Завршетак истраживања потврдио је значај постављених хипотеза и у потпуности их оправдао.

4. Кратак опис садржаја дисертације

Структуру докторске дисертације *Комунистичка партија Југославије и албанско питање у Југославији 1919–1946.* чине Предговор, Увод, четири поглавља, осмишљена хронолошко-тематски, Епилог и Закључак.

У *Предговору* (стр. I–V) су образложени проучавана тема, стање њене истражености и методолошки приступ. Истовремено, дефинисани су простор „Србије“, „Старе Србије“, „Јужне Србије“, „Косова“, „Метохије“, „Санџака“, „Македоније“ и „Црне Горе“, те ближе одређени термини „Срби“, „Србијанци“, „Црногорци“, „Арбанаси“, „Арнаути“, „Шиптари“, „Албанци“ и остали, чија је употреба у изворима и литератури често непрецизна и недоследна. Осим тога, указано је на литературу и изворну основу на којој истраживање почива.

У *Уводу* (стр. 1–49) је приказан шири историјски контекст дешавања у Старој Србији и Македонији, посматран у трајању дужем од једног века и с тежиштем на проблемима природе српско-албанских односа у Османском царству: правном положају муслиманског и немуслиманског становништва, стању верских слобода, узроцима демографских промена и миграционих токова, бујању националне свести међу Албанцима, политичким циљевима Призренске лиге... Осим тога, протумачена је политика српске и црногорске државе према муслиманима у својим границама и према српском народу у

Косовском вилајету. Уз то, анализирани су ставови српске социјалдемократије и политичке елите о ратним циљевима Србије 1912–1918. и „новим крајевима“. Такође, приказани су основи националне политике предратних левичарских организација у југословенским покрајинама Аустроугарске.

У првом поглављу (стр. 51–79), чији је наслов *У трагању за „правилном партијском линијом“ (1919–1928)*, тумачен је однос власти Краљевине СХС према српском и албанском питању током двадесетих година, од оснивања партије комуниста до дефинисања званичног програма националне политике КПЈ на тзв. Дрезденском конгресу. Један од акцената стављен је на балканску политику Совјетског Савеза и утицај Коминтерне на КПЈ. У средишту поглавља налази се анализа политичке мисли вођа југословенског радничког покрета, суштине тзв. фракцијских борби и еволуције националне партијске политике. Иако је албанско-српско питање током овог периода тек спорадично разматрано, одређени ставови према заједничкој држави и њеном најбројнијем народу, усвојени крајем двадесетих година, умногоме су одредили свеукупну будућу политику југословенских комуниста према Албанцима.

У другом поглављу (стр. 81–112), *Ка решавању албанског питања (1929–1941)*, приказана је политика владајућег режима према албанској мањини и проблему националне идентификације српског народа након успостављања личног режима краља Александра. Осим тога, указано је на значај промена у политици КПЈ у тзв. народнофронтовској фази од 1935. године. Тежиште је пак на анализи ставова југословенских комуниста о албанском питању, које је у овом раздобљу по важности готово изједначавано са хрватским, словеначким и осталим проблемима пресудним за опстанак југословенске државе.

Треће поглавље (стр. 113–180), *Српско и албанско питање у рату и револуцији (1941–1944)*, најпре садржи преглед најважнијих дешавања у Старој Србији и Македонији током трајања ратних операција. Посебно су приказани проблеми српско-албанских односа, разарање српских села, протеривање и физичка ликвидација српског становништва, спровођена под окриљем Рима и Берлина. Део садржаја чини учешће српског и албанског живља у борби против окупатора, садејство југословенских и албанских партизанских јединица, однос између КПЈ и КПА, став руководства КПЈ о косовском питању и планови о будућем положају ове области.

У четвртном поглављу (стр. 181–320), *Национална политика у процесу изградње власти (1944–1946)*, писано је о побуни албанског становништва против јединица НОВЈ, која је избила крајем 1944, изазивајући увођење војне управе на Косову и Метохији фебруара 1945. године. Посебна пажња посвећена је односу партијско-државног врха према питању албанских ратних

злочина, почињених претежно над српским становништвом 1941–1944, аграрној реформи и колонизацији у Македонији и на Косову и Метохији, процесу формирања Народне Републике Србије и њеном положају у оквиру југословенске федерације, закључно са одредбама Устава ФНРЈ из јануара 1946. године.

Најважнији сегменти послератне националне политике нових југословенских власти и питање положаја албанске мањине у народним републикама Србији, Македонији и Црној Гори сажето су изложени у *Епилогу* (стр. 321–327). Такође, писано је о југословенско-албанским односима на међудржавном нивоу у периоду од завршетка Другог светског рата до почетка 1948. године, када је у Москви одложено формирање Балканске федерације (Југославија, Бугарска, Албанија), чиме је поништена могућност припајања Косова и Метохије Албанији.

У *Закључку* (стр. 329–331) су представљена разматрања уско везана за тему и указано је на могуће правце будућих истраживања.

Прецизан попис коришћених необјављених и објављених историјских извора, периодике и литературе изнет је на крају докторске дисертације (стр. 333–356).

5. Остварени резултати и научни допринос дисертације

С обзиром на свеобухватност и темељитост извршених истраживања, колега Душан Бојковић је својом докторском дисертацијом умногоме обогати постојећа знања о историји односа КПЈ према албанском питању и његовом утицају на будућност српске нације, албанске националне мањине и судбину југословенске државе. С ретком способношћу да о сложеним историјским процесима пише изузетно прегледно и убедљиво, приказао је и научно тумачио еволуцију ставова КПЈ о националном питању, нарочито српском и албанском, те свеукупном проблему Косова и Метохије. Ово је тим значајније ако имамо у виду да је управо косовско-метохијски проблем представљао једну од преломних тачака у односу револуционарних политичких елита према положају Србије као федералне јединице у југословенској држави и будућности српских етничко-историјских простора. Јер, историја југословенске заједнице после 1945. године показала је да су најважнији сегменти тадашње националне политике начелно утврђени много раније: од 20-их година до завршетка Другог светског рата. Оно што је потом уследило само је потврдило да се владајућа партија суштински није много удаљавала од својих предратних и ратних програмских опредељења, остајући подложна бројним укоренењем предубеђењима. Истовремено, колега Бојковић је аргументовано указао на међународни контекст албанског питања у

Југославији, доказујући хипотезе по којима су интереси суседних држава и великих сила значајно доприносили сложености прилика на Косову и Метохији.

6. Закључак

Упознававши се са завршеним текстом докторске дисертације *Комунистичка партија Југославије и албанско питање 1919–1946*, колеге Душана Бојковића, Комисија је закључила да њен садржај и структура одговарају одобреној пријави, те да су анализирана сва питања претходно утврђена као истраживачки проблем. Комисија такође закључује да ова докторска дисертација по свом истраживачком домету и сазнањима стеченим о једној важној историјској теми представља оригинално и самостално научно дело, те да су се стекли сви потребни услови за њену јавну одбрану, на којој ће бити изречена појединачна мишљења и сугестије. Имајући све наведено у виду, предлаже Наставно-научном већу Филозофског факултета у Београду да прихвати овај позитиван реферат и сагласи се с одржавањем јавне одбране.

С поштовањем,

Београд, 4. октобар 2021.

Комисија:

Др Љубодраг Димић, редовни професор
Филозофски факултет, Београд

Др Александар Животић, ванредни професор
Филозофски факултет, Београд

Др Миомир Гаталовић, научни сарадник
Институт за савремену историју, Београд

Др Петар Ристановић, научни сарадник
Институт за српску културу Приштина – Лепосавић

Др Мира Радојевић, редовни професор (ментор)
Филозофски факултет, Београд